

ПОСМЕРТНА СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тищенко О.І.,
*кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1551-1367>
e-mail: tysholga79@gmail.com

Тищенко О.І. Посмертна судово-психіатрична експертиза у кримінальному провадженні.

У статті висвітлено специфіку проведення посмертної судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні. Здійснено науковий пошук особливостей проведення цієї експертизи в дослідженнях експертної спрямованості та інтерв'юванні експертів-психіатрів. З'ясовано, що експерт оцінює психічний стан померлої особи за її відсутності на підставі медичної документації особи та матеріалів кримінального провадження. Визначено, що експертно значима інформація не завжди є достовірною та достатньою для виконання експертом покладених на нього обов'язків. У такому разі експерт має скористатися правилами ч. 4 ст. 69 КПК України та відмовитися від давання висновку. В свою чергу, суд має сприймати висновок посмертної судово-психіатричної експертизи як джерело доказу, яке потребує ретельної перевірки та оцінки з метою постановлення законного судового рішення у кримінальному провадженні.

На підставі аналізу матеріалів судової практики доведено, що висновки посмертної судово-психіатричної експертизи використовуються у кримінальних провадженнях з метою оцінки: версії щодо можливості особи вчинити самогубство; психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, особи, щодо якої передбачалося застосування примусових заходів медичного характеру, після їх смерті; достовірності показань або пояснень потерпілого, який помер; достовірності показань або пояснень свідка, який помер; наявності у діях експерта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України.

Запропоновано унормувати підставу закриття кримінального провадження у разі смерті особи, щодо якої передбачалося застосування примусових заходів медичного характеру та доповнити п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України новим суб'єктом – особою, стосовно якої передбачалося застосування примусових заходів медичного характеру. Констатовано, що кримінальні провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру не можуть бути закриті на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України за відсутності суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Ключові слова: висновок експерта, закриття кримінального провадження, посмертна судово-психіатрична експертиза, примусові заходи медичного характеру.

Tyshchenko O.I. Postmortem forensic psychiatric examination in criminal proceedings.

The article reflects the specifics of postmortem forensic psychiatric examination in criminal proceedings. It is carried out a scientific search for the features of this examination in expert-oriented studies and interviews of expert psychiatrists. It is found that the expert assesses the mental state of the deceased person in their absence on the basis of the person's medical documentation and the materials of the criminal proceedings. It is determined that expertly significant information is not always reliable and sufficient for the expert to fulfill the duties assigned to them. In this case, the expert must use the rules of Part 4 of Art. 69 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and refuse to give an opinion. In its turn, the court should perceive the conclusion of the postmortem forensic psychiatric examination as a source of evidence that needs to be carefully checked and evaluated in order to make a legal judgment in criminal proceedings.

Based on the analysis of judicial practice materials, it has been proven that the conclusions of the postmortem forensic psychiatric examination are used in criminal proceedings for the purpose of evaluating: versions regarding the possibility of a person to commit suicide; the mental state of the suspect, the accused, the person against whom coercive medical measures were supposed to be applied, after their death; reliability of testimony or explanations of the victim who died; reliability of testimonies or explanations of a witness who died; the presence in the expert's actions of the composition of the criminal offense provided for in Art. 384 of the Criminal Code of Ukraine.

It is proposed to standardize the grounds for closing criminal proceedings upon the death of a person for whom coercive medical measures were supposed to be applied and to supplement Paragraph 5, Part 1 of Art. 284 of the CPC of Ukraine by a new subject – a person in relation to whom the application of coercive medical measures was intended. It is established that criminal proceedings regarding the use of coercive medical measures cannot be closed on the basis of Paragraph 2, Part 1 of Art. 284 of the CPC of Ukraine in the absence of the subject and the subjective party of the criminal offense.

Key words: expert's opinion, closure of criminal proceedings, postmortem forensic psychiatric examination, coercive medical measures.

Постановка проблеми. У судовій психіатрії аксіоматичним є ствердження про те, що посмертна судово-психіатрична експертиза (далі – СПЕ) є найскладнішим видом експертизи [1; 2; 3, с. 42]. Специфіка її проведення лише фрагментарно відображена у Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: у разі проведення посмертної СПЕ інформація про стан здоров'я особи, щодо якої призначено СПЕ, факти її звернення за медичною допомогою, її діагноз, інтимну і сімейну сторони життя, а також інші відомості, одержані під час її медичного обстеження використовується без згоди особи (п. 16); строк проведення посмертної СПЕ становить 60 робочих днів з дати отримання всіх необхідних матеріалів. Залежно від ступеня складності експертизи і обсягу її об'єктів, поданих на СПЕ, цей строк може бути продовжено (п. 21) [4]. Така лаконічність регламентації посмертної СПЕ обумовлює науковий пошук особливостей проведення цієї експертизи у дослідженнях експертної спрямованості [1; 2; 5, с. 233–238] та інтерв'юванні експертів-психіатрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти вказаної тематики фрагментарно розкривалися у наукових працях таких вчених, як О.В. Землянська, В.Р. Ілейко, В.Б. Первомайський, І.В. Левенець та ін. Водночас деякі аспекти цієї проблематики характеризуються відсутністю єдності у правозастосуванні.

Метою статті є висвітлення специфіки проведення посмертної СПЕ та спектру використання цього джерела доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. В наукових джерелах в основному розкриваються нюанси проведення посмертної СПЕ у цивільному процесі (що пояснюється підвищеною затребуваністю цього виду СПЕ саме у межах цивільного судочинства), водночас вони не втрачають своєї актуальності і в кримінальному процесуальному аспекті. Розглянемо її більш детально. Так, на відміну від амбулаторної та стаціонарної СПЕ, психічний стан померлої особи експертам доводиться встановлювати за її відсутності. Оскільки експерт не може оцінити психічний стан особи на підставі візуального сприйняття та вербальної комунікації з нею, виконати експертне завдання він може на підставі інших джерел інформації: медичної документації особи (щодо перебування на лікуванні у закладах з надання психіатричної допомоги, виписок, довідок та ін.) та матеріалів кримінального провадження (показань свідків – членів сім'ї, близьких родичів, інших осіб щодо психічного стану особи у певний період її життя). При цьому певною мірою полегшує завдання експерта наявність медичної документації із закладів надання психіатричної допомоги, в якій діагноз особи за її життя ґрунтувався на детальних клінічних описах. Така інформація виступає умовною альтернативою безпосередньому дослідженню підекспертної особи. Якщо ж у розпорядженні експерта є дані щодо фактів звернень до лікаря-психіатра (одноразово або систематично) із встановленим діагнозом особи, така інформація має меншу значимість для експертної оцінки за відсутності детального опису психічного стану особи на момент контакту з лікарем-психіатром. Тобто якість медичної документації, яка є в розпорядженні експерта, прямо впливає на достовірність його висновку. Крім того, окремим сегментом експертної оцінки під час проведення посмертної СПЕ є показання свідків щодо психічного стану особи, яка померла. Використання під час експертного дослідження цього джерела доказів часто пов'язане із ризиком недостовірної інформації, яку з об'єктивних або суб'єктивних причин під час допиту повідомляють ці учасники кримінального провадження. Для візуалізації розглянемо уявний фрагмент показань свідка

у кримінальному провадженні щодо доведення до самогубства: «померла особа останнім часом перебувала у депресії – сумувала, песимістично дивилася на реальність, втратила інтерес до звичних занять, стала безпричинно дратівливою, висловлювала філософські роздуми типу: “Не розумію сенсу життя”, “Можливо, мені потрібно шукати кращого шляху у житті” тощо». Як свідчать медичні джерела, наведена симптоматика відповідає депресивному стану [6], але це не свідчить про те, що особа могла вчинити самогубство. Крім того, слід розуміти, що такі показання надає особа, яка не є спеціалістом в галузі психіатрії. З великою долею ймовірності можна стверджувати, що експерт-психіатр прямо протилежно оцінив би її психічний стан за можливості проведення амбулаторної СПЕ щодо такої особи. З метою демонстрування складнощів експертної оцінки показань учасників кримінального провадження, розглянемо фрагмент показань протилежного змісту: «особа за її життя завжди була позитивною, вела здоровий та активний спосіб життя, мала адекватну самооцінку та постійно займалася самовдосконаленням». Прямо оцінюючи наведені показання, можна стверджувати про відсутність сумнівів у психічній адекватності особи. Але противагою цьому умовиводу виступають відомі психіатрії особливості динаміки психічних розладів, які допускають коливання психічного стану під впливом кризових життєвих ситуацій. Тому такі показання свідків є також недостатніми для достовірних висновків експерта щодо психічного стану особи. Як слушно зазначається в наукових джерелах, показання свідків при їх аналізі можуть оцінюватися експертом у тій мірі, в якій вони відтворюють психічний стан підекспертного, а прийматися як медичний факт лише тоді, коли їх зміст знаходить підтвердження при порівнянні із іншими фактичними даними щодо психічного стану особи в їх сукупності [2].

Підсумовуючи, зауважимо, що експерту доводиться працювати з джерелами інформації щодо психічного стану померлої особи, достовірність та достатність яких часто викликає сумніви. Водночас відповідно до ч. 4 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. На наше переконання, саме так і зобов'язаний вчинити експерт задля запобігання експертних помилок. У свою чергу, суд, враховуючи об'єктивну складність експертної оцінки в умовах відсутності особи та обмеженого обсягу експертно значимої інформації, має сприймати висновок посмертної СПЕ як джерело доказу, яке потребує ретельної перевірки та оцінки з метою постановлення законного судового рішення у кримінальному провадженні. При цьому слід зазначити, що посмертна СПЕ має значну питому вагу серед інших видів експертизи у цивільному процесі та тенденцію до кількісного зростання за останні роки [1]. Популярність цього виду експертизи у цивільних справах пояснюється баталіями, які відбуваються після смерті особи, з метою доведення недійсності вчиненого нею при житті правочину – укладання договору дарування, заповіту, угоди тощо. На відміну від цивільного судочинства, у кримінальному провадженні проведення посмертної СПЕ не є таким поширеним видом експертної діяльності. В той же час, як свідчить практика, висновки посмертної СПЕ використовуються в процесі доказування у кримінальних провадженнях з метою оцінки:

а) версії щодо можливості особи вчинити самогубство [7; 8]. У наукових працях зазначається, що «в цих випадках слідчим органам потрібно знати психологічний стан суїцидента або померлого в період, що передував смерті, чи в момент її настання. Посмертна СПЕ може бути призначена при перевірці фактів насильницької смерті, коли слідчий розробляє версії про можливе убивство, замасковане під самогубство, чи, навпаки, про самогубство, замасковане під убивство. Висновок даної експертизи може також у необхідних випадках допомогти розмежувати самогубство, убивство та смерть у результаті нещасного випадку» [5, с. 233]. Як свідчить судова практика, проведення посмертної СПЕ дозволяє встановити психічний стан особи, який міг або не міг обумовити її самогубство. Виходячи зі змісту ухвали апеляційного суду, у висновку посмертної СПЕ потерпілого Особа_11 експертом надана оцінка медичній документації та даним, отриманим із показань свідків про те, що безпосередньо перед своєю смертю Особа_11 не виявляв ознак будь-якого психічного розладу, в тому числі хронічного, не перебував у стані тимчасового хворобливого розладу психічної діяльності, за своїм психічним станом міг усвідомлювати свої дії та керувати ними, у нього не виявлено ознак будь-якого психічного розладу, в тому числі і такого, який би міг зумовити самогубство [9];

б) психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, особи, щодо якої передбачалося застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ), після їх смерті. Цей вектор використання висновку посмертної СПЕ у кримінальному провадженні продемонструємо на підставі ухвали апеляційного суду, постановленої за скаргою сторони захисту на ухвалу суду про застосу-

вання до особи ПЗМХ Так, під час апеляційного розгляду стороною захисту було надано свідоцтво про смерть Особа_7 і заявлено клопотання про призначення щодо неї посмертної СПЕ (оскільки висновок амбулаторної СПЕ, на думку захисників, є неповним та недостовірним). Ухвалою апеляційного суду було призначено посмертну СПЕ, висновок якої лише підтвердив, що за своїм психічним станом Особа_7 не могла усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними під час вчинення протиправних дій [10]. У наведеному прикладі, зважаючи на заперечення стороною захисту достовірності висновку амбулаторної СПЕ, висновок посмертної СПЕ дозволив підтвердити психічний стан особи за її життя;

в) *достовірності показань або пояснень потерпілого, який помер* [9; 10]. Тобто, якщо потерпілий перед смертю повідомив про обставини вчинених проти нього протиправних дій, то проведення посмертної СПЕ дозволяє вирішити питання щодо його здатності правильно сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження [12, с. 102];

г) *достовірності показань або пояснень свідка, який помер* [13]. Прикладами використання висновків посмертної СПЕ у такому напрямі є наступні витяги із судових рішень. Так, зі змісту ухвали апеляційного суду слідує, що стосовно ключового свідка Особа_16, щодо якого судом неодноразово застосовувалися заходи примусового лікування у психіатричній лікарні, суд не врахував, що на даний час відносно свідка Особа_16 проводиться посмертна судово-психіатрична експертиза по кримінальному провадженню [11]. В іншій ухвалі суд зауважив, що показання Особа_8 є послідовними та вірними, оскільки вони відповідають її поясненню, та згідно висновку посмертної судово-психіатричної експертизи Особа_8 при її допиті за своїм психічним станом могла вірно сприймати факти, що мають значення доказів та давати про них показання. Даний висновок у судовому засіданні підтвердила лікар судово-психіатричний експерт Особа_11 [13];

д) *наявності у діях експерта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 Кримінального кодексу України (далі – КК) (завідомо неправдивий висновок експерта)* [13]. Так, під час розгляду цивільних справ за позовом про визнання шлюбу та заповіту недійсними експертами було проведено дві посмертні СПЕ, якими встановлено, що особа на час складання заповіту та укладання шлюбу не могла усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Ці висновки посмертних СПЕ було покладено в основу рішень суду, якими визнано недійсними шлюб та заповіт [14]. Але далі було розпочате кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 384 КК, в якому заявник посилався на те, що експерти при складанні актів первинної посмертної судово-психіатричної експертизи не вивчали пояснення свідків, на які послалися в обох актах, спиралися на медичну документацію, яка не мала в собі належної і допустимої інформації щодо справжнього стану психічного здоров'я померлої особи та, не посилаючись на конкретні медичні дані, виклали власні суб'єктивні міркування з поставлених питань тощо [14].

Отже, судова практика демонструє доволі широкий спектр використання висновків посмертної СПЕ у кримінальному провадженні. Крім того, аналіз наведених ухвал актуалізує питання, які прямо не стосуються посмертної СПЕ, але пов'язані із підставою для закриття кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ у разі смерті особи. *По-перше*, відповідно до вимог закону, кримінальне провадження закривається в разі, якщо помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК). Як приклад, зі змісту ухвали слідує, що під час підготовчого судового розгляду кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ прокурор заявив клопотання про його закриття у зв'язку з смертю Особа_5. Оскільки захисником не ставилось питання про реабілітацію Особа_5 та розгляду справи по суті, суд задовольнив клопотання та закриття кримінального провадження за п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК [15]. Разом із тим, у цьому випадку така підстава для закриття кримінального провадження не є ідеальною з точки зору законодавчої регламентації – адже особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, у кримінальних провадженнях щодо застосування ПЗМХ не має статусу підозрюваного або обвинуваченого. На нашу думку, з метою унормування підстави для закриття кримінального провадження у разі смерті особи, щодо якої передбачалося застосування ПЗМХ, слід доповнити п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК новим суб'єктом – *особою, стосовно якої передбачалося застосування примусових заходів медичного характеру*, та викласти цей пункт у такій редакції: «помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю,

особа, стосовно якої передбачалося застосування примусових заходів медичного характеру, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого». Заради справедливості слід зауважити, що альтернативним варіантом вирішення цього питання може бути постановлення ухвали про закриття кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ, якщо особа померла, а кримінальне провадження щодо застосування ПЗМХ перебувало у судовому розгляді. Адже відповідно до вимог ч. 4 ст. 513 КПК, якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила у стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або *внаслідок змін у стані її здоров'я* відпала потреба в застосуванні примусових заходів медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ. По суті словосполучення «внаслідок змін у стані її здоров'я» можна тлумачити у значенні смерті цієї особи, і, як наслідок, постановити ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ. Втім, на нашу думку, запропоновані зміни до п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК дозволять у разі смерті особи, щодо якої передбачалося застосування ПЗМХ, правомірно закривати кримінальне провадження як на досудовому розслідуванні, так і судовому провадженні, тому додаткове залучення нормативних правил п. 4 ст. 513 КПК буде зайвим.

По-друге, на окрему увагу заслуговує питання реабілітації померлої особи. Як слідує із ухвали слідчого судді, якою скасовано постанову прокурора про закриття кримінального провадження, родичі померлого (який згідно висновку посмертної СПЕ у момент вчинення протиправних дій перебував у стані, в якому не міг розуміти значення своїх дій та керувати ними), не згодні з підставою закриття кримінального провадження – п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК (оскільки вважають, що він не вчиняв суспільно небезпечного діяння – вбивства двох своїх дітей) та наполягають на реабілітації померлого. Слідчий суддя в ухвалі зазначив, що: «оскаржувана постанова містить в собі не вирішені під час досудового розслідування суперечності, а саме: справу прокурор закриває внаслідок смерті підозрюваного (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України), проте в постанові посиляється на висновок посмертної комплексної психолого-психіатричної експертизи, в якій міститься посилання на те, що Особа_8 в момент вчинення протиправних дій перебував в стані, коли не міг розуміти значення своїх дій та керувати ними, а отже *підлягає з'ясуванню питання стосовно можливості перебування підозрюваного в стані неосудності, що передбачає закриття провадження з інших підстав*» [16]. Звісно, ми можемо лише розмірковувати над тим, яку підставу мав на увазі слідчий суддя. Але з великою долею ймовірності, посиляючись на висновок посмертної СПЕ, можна стверджувати про відсутність суб'єкта кримінального правопорушення (фізичної осудної особи – ч. 1 ст. 18 КК) та суб'єктивної сторони в силу неосудності особи (ст. 19, 23 КК), що де-юре є реабілітуючою підставою для закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК. Але закриття кримінального провадження на цій підставі із виникненням права особи на відшкодування шкоди згідно ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. [17] виглядало б алогічним та несправедливим. Тому кримінальні провадження щодо застосування ПЗМХ не можуть бути закриті на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК за відсутності суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Навпаки, законодавець регламентував особливий порядок кримінального провадження, специфікою якого є суб'єкт, який вчинив суспільно небезпечне діяння – особа, яка страждає на психічні розлади (гл. 39 КПК). При цьому, якщо під час судового розгляду буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння не було вчинено або вчинено іншою особою, а також якщо не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, то суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні ПЗМХ та закриває кримінальне провадження (ч. 3 ст. 513 КПК). По суті цим нормативним приписом закріплено три реабілітаційні підстави для закриття кримінального провадження, передбачені пунктами 1–3 ч. 1 ст. 284 КПК. Тому в такому разі особа, щодо якої передбачалося застосування ПЗМХ (або, у разі її смерті, близькі родичі цієї особи) має право на відшкодування шкоди відповідно до вимог закону.

Висновки. Результати проведення посмертної СПЕ використовуються з метою оцінки психічного стану окремих суб'єктів кримінального провадження у певний юридично значимий проміжок часу. Враховуючи об'єктивну складність проведення посмертної СПЕ за відсутності підекспертної особи та достатнього обсягу експертно значимої інформації, суд повинен ретельно перевіряти та оцінювати висновок посмертної СПЕ у сукупності із іншими доказами з метою постановлення законного судового рішення у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. *Первомайский В.Б., Илейко В.Р.* Составление акта посмертной судебно-психиатрической экспертизы в гражданском процессе. *Судебно-психиатрическая экспертиза: от теории к практике.* Киев: КИТ, 2006. С. 335–376. URL: <http://www.psychiatry.ua/books/spe/paper31.htm>.
2. Илейко В.Р. Методика оценки показаний свидетелей при посмертной судебно-психиатрической экспертизе в гражданском процессе. *Судебно-психиатрическая экспертиза: от теории к практике.* Киев: КИТ, 2006. С. 284–293. URL: <http://www.psychiatry.ua/books/spe/paper26.htm>.
3. Левенець І.В. Судова психіатрія: *Навчальний посібник.* Тернопіль: Економічна думка, 2005. 328 с.
4. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я від 08 травня 2018 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>.
5. Землянська О.В. Особливості посмертної судово-психологічної експертизи. *Право і Безпека.* 2009. № 2. С. 233–238.
6. Симптоми, що вказують на приховану депресію. URL: <https://medialt.clinic/blog/vazhlive-ritannya/simptomi-shcho-vkazuuyut-na-prikhovanu-depresiyyu>.
7. Ухвала слідчого судді Комінтернівського районного суду Одеської області від 6 листопада 2018 р. у справі № 504/3803/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77702604>.
8. Ухвала слідчого судді Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 4 лютого 2019 р. у справі № 233/1802/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79591667>.
9. Ухвала Київського апеляційного суду від 3 листопада 2022 р. у справі № 760/19772/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107637962>.
10. Ухвала Черкаського апеляційного суду від 10 березня 2020 р. у справі № 711/5311/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88196755>.
11. Ухвала апеляційного суду м. Києва від 20 червня 2017 р. у справі № 11/796/29/2017. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67592786>.
12. Печко В.В. Інститут застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України: *дис. ... докт. філософії:* 12.00.09 / Донец. держ. ун-т внутр. справ. Маріуполь. 2021. 207 с.
13. Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 30 вересня 2013 р. у справі № 2004/1991/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33831718>.
14. Ухвала апеляційного суду Запорізької області від 4 серпня 2016 р. у справі № 1. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59673936>.
15. Ухвала Підволочиського районного суду Тернопільської області від 1 жовтня 2021 р. у справі № 604/1154/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100103667>.
16. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 14 січня 2014 р. у справі № 591/181/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46646718>.
17. Про відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>.